

Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés
füzetei

Információ, dokumentum, könyvtár

Könyvtári
Intézet

Katsányi Sándor

Információ, dokumentum, könyvtár
Bevezetés a könyvtári asszisztensképző tanulmányokhoz

Budapest
2001

Sorozatszerkesztő
Papné Angyal Ágnes

Lektor
Székelyné Sipos Klára

Fedélterv
Gerő Éva

ISBN 963 201 333 6
ISSN 1587-8651

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Készült
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával

Kiadja a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: Dippold Péter igazgató
Készült az AKAPRINT Nyomdaipari Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Freier László

Bevezető

Az elmúlt tíz év hatalmas változást hozott a magyar társadalom, és ezen belül könyvtáros szakma életébe. A rendszerváltást követő, felgyorsult tempó hatással volt az egész könyvtári rendszerre, és szükségessé tette az oktatásban felhasznált ismeretek frissítését is.

Több mint tíz év telt el a középfokú könyvtárosképzés tankönyvének megjelenése óta. Az 1990-ben kiadott „*A könyvtár kezelése*” című kötet szerzői akkor még nem ismerhették a hét évvel később keletkezett új törvényt, nem beszélhettek az Országos Dokumentumellátási Rendszerről, és az elektronikus dokumentumok sem szerepeltek a kötet „*Dokumentumismeret*” című fejezetében. A *számítástechnika korszakát* említi ugyan, de mindösszesen a kölcsönzés-nyilvántartásnál tér ki könyvtári alkalmazására, holott abban az időben néhány számítógépes adattár már a távhálózaton is elérhető volt, és a szerencsésebbek használhatták az elektronikus levelezési szolgáltatást.

Nem létezett mai formájában a *Könyvtári Intézet* sem, amely kiemelt szerepet tulajdonít a könyvtárosok képzésének, és egyik első tevékenysége új sorozat indítása „*Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei*” címmel. Célunk a „megőrizve haladás”, vagyis könyvtárosképzésünk legjobb hagyományaira építve, korszerű ismeretekkel szeretnénk ellátni a hallgatókat. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy szerzőink közül többen a korábbi kötetben is szerepeltek, de új sorozatunkban a mai kor követelményeihez igazították írásaik tartalmát.

A korábbi gyakorlattal szemben – éppen felgyorsult korunk igényeit figyelembe véve – nem egyetlen vaskos kötetként jelentetjük meg az aktuális tananyagot, hanem füzet sorozat formájában. Nem tudhatjuk ugyanis (talán csak sejtethjük), melyik füzet válik egy-két éven belül elavulttá a szakmai gyakorlat változásával. Ha úgy találjuk, hogy a változások elérték a kritikus szintet, elegendő egy-egy füzet tartalmának átdolgozása, szemben egy teljes kötet új kiadásával.

A sorozat tematikája a képzés tartalmához igazodik: a füzetek önálló modulként alkalmazhatók az oktatás folyamán. Néhány cím tervezett sorozatunkból: Információ, dokumentum, könyvtár; A hazai könyvtári rendszer és irányítása; A magyar könyvtárügy jogi szabályozása; Dokumentumismeret; Állománygondozás, raktározás, állományvédelem; A tartalmi feltárás alapjai; A formai feltárás alapjai; Tá-jékoztató munka; Az olvasásismeret alapjai; Számítástechnikai ismeretek stb. A sorozat példatárakat is tartalmaz a könyvtári munka alapjainak elsajátításához, valamint bibliográfiákat az egyes területek szakirodalmának mélyebb megismeréséhez.

Sorozatunk ismeretanyagának összeállításakor arra törekedtünk, hogy az iskolarendszeren kívüli szakképzés bármely jelenlegi és jövőbeni szintjén hasznos kiindulópont legyen a hallgatók számára.

Dippold Péter
igazgató
Könyvtári Intézet

1. Az információs társadalom és a könyvtár

„Hová lépsz most, gondold meg ...” Aki elszánja magát arra, hogy a könyvtárral, a könyvtárban folyó munkákkal részletekbe menően megismerkedjék, annak célszerű előbb átfogó képet alkotnia magának erről az intézményről. Célszerű megfontolnia, hogy „hová lép”, mi a könyvtár lényegi feladata, hol van a helye a társadalomban? Vörösmarty idézett verse szintén azt kutatja, hogy milyen szerepet játszik a könyv és a könyvtár az ország, a világ életében: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?”

*

Vörösmarty kérdését meg is fordíthatjuk: Mi szükséges elsősorban ahhoz, hogy egy-egy társadalom előbbre menjen, tagjainak jobb életminőséget biztosítson?

A múltba visszatekintve úgy látjuk, hogy koronként másra és másra volt szükség.

- Kezdetben jó vadászterületre, eszközökre (kőbaltára) és vadászati kultúrára.
- Később gazdag termőföldre, eszközökre (kapára, ekére) és agrárkultúrára.
- Az ipari társadalomban a feltétel: nyersanyag, energia és fejlett ipari kultúra.

Az információs társadalom kibontakozásának korában az a társadalom, az a csoport tud előbbre jutni,

- amelyeknek másoknál gazdagabb, jobb, frissebb *információs források* állnak rendelkezésre,
- amelyek megfelelő eszközökkel: *korszerű információs technológiával* kellő időben hozzájut az információkhoz,
- amelyik a megszerzett ismereteket hasznosítani tudja, mert rendelkezik megfelelő *információs kultúrával*.

Vizsgáljuk meg közelebbről ezt a három alapkövetelményt.

Először: A társadalomnak mindenekelőtt információra van szüksége, mégpedig az *információk rendezett táraira*, olyan intézményekre, melyek a szétszórta jelentkező és önmagában áttekinthetetlen információ-tömeget összegyűjtik, rendezik és ezzel lehetővé teszik, hogy bárki megtalálhassa a számára szükségeset. A modern társadalom számtalan ilyen információ gyűjtő- és információ rendező tárat hozott létre, ilyenek pl. az adatbankok, a különféle tájékoztató központok és mindenekelőtt a könyvtárak.

Másodszor: Az információtárakhoz való gyors és könnyű hozzájutást az *információs technika* teszi lehetővé, vagyis az *információközvetítő csatornák*. Ezek a „csatornák” olyan eszközök, melyek biztosítják számunkra az információforrások elérését. Ilyen csatorna pl. a telefon, a rádió és a számítógépes adattárak elérését lehetővé tevő hálózat: az *Internet*.

Harmadszor: A leggazdagabb gyűjtemény és a legjobb közvetítő technika is csak akkor ér valamit, ha a társadalom tagjai felkészültek használatukra, rendelkeznek megfelelő *információs kultúrával*. Ez részben az ismeretszerzés eszközeinek használati készségét jelenti, másrészt olyan alapműveltséget, melynek segítségével meg tudjuk ítélni az információk értékét, ki tudjuk választani a fontosat és a lényegtelenet, el tudjuk különíteni a helytállót és a talmit. Ismernünk kell az információk természetét, hogy uraik lehessünk.

2. Az információ, hordozói, áramlásának életjelenségei

A könyvtár szerepét az információ felől közelítjük meg, ezért kiindulásként újítsuk fel az ezzel kapcsolatos ismereteinket.

2.1. Információ és információhordozó

Az informálódás, az ismeretszerzés egyetemes jelenség, az ember létének egyik feltétele.

Sőt egyetlen élőlény sem maradhatna fenn a környezetéről szerzett információk nélkül. Az állandóan változó környezeti hatásokhoz az élőlények csak úgy tudnak alkalmazkodni, ha azokról tudást, információt szereznek, azokat feldolgozzák, s ennek alapján módosítják viselkedésüket.

Az információ tág értelemben véve minden olyan hír, közlés, felvilágosítás, adat, mely a fogadója számára ismeretet nyújt.

Az információ fogalmát többféle szempontból is megközelíthetjük, ezért többféle definíciója is van. Egyes szaktudományok, pl. a kibernetika szűkebb, speciálisabb értelemben használják a kifejezést.

Az információ maga a hír, melyet kapunk, ezt azonban csak valamilyen *közvetítő eszközön* keresztül tudjuk érzékelni.

Pl. a hír, vagyis az információ az a tény, hogy „tűz van”, a közvetítő eszköz viszont az a szó, hogy „tűz” vagy „fire” vagy „Feuer”, avagy a lángokat ábrázoló *kép*, vagy régen a félrevert harangok, ma a tűzoltóautó szirénájának a *hangja*.

A szó, az ábra, a hangjelzés stb. az *információhordozó*. Az információ mindig „testet ölt”, átadásához valamilyen hordozóeszköze van szükség.

Történelme során az ember egyre több információhordozó eszközt alakított ki. A legegyszerűbb ilyen eszköz az *emberi beszéd*. Egyszerűsége azonban csak látszólagos: a nyelv valójában bonyolult *kódrendszer*, a közlés megértése pedig *dekódolással* történik.

Az élő beszéd az elhangzás pillanatához és a közeli hallgatóhoz kötött. Az ember azonban üzenetét másokhoz, távollevőkhöz, sőt a jövőbeli korok embereihez is el akarta juttatni. Ehhez a beszédben foglalt információkat *rögzíteni* kellett. Ezt szolgálta az *írás*. Évezredekkel ezelőtt az *írás* volt a legfontosabb *rögzített információhordozó*.

Az írásba foglalt vagy jóval később lemezre rögzített üzenet *tárgyként* is létezik. Az információk rögzítésére, közvetítésére és megőrzésére szolgáló tárgyakat *dokumentumoknak* nevezzük. Dokumentum minden könyv, folyóirat, CD lemez, videokazetta stb.

Sokféle információhordozó eszköz közül választhat tehát az, aki üzenetét továbbítani akarja, s a sokféleség napjainkban mindegyre növekszik.

2.2. A dokumentumok formai sokfélesége

Mindenki számára fontos, hogy mondanivalóját megértsék, hogy *közlése* eljusson a címzetthez, ezért mindenki igyekszik a továbbításhoz leginkább megfelelő eszközt kiválasztani. Történetileg tekintve: az emberiség minden korban arra törekedett, hogy a közlés eszközét, az információhordozót tökéletesítse. Mi több: az emberiség történetét leírhatjuk, mint az *emberi közlés fejlődéstörténetét* is, melyben egy-egy új eszköz – új dokumentumtípus – megjelenése forradalmasította kultúránk egészét is.

Az első – az ember egész lényét meghatározó – fordulat a *beszéd* kialakulása volt. Ezt évezredekkel később négy forradalmi fordulat követte, melyek során a rögzített információhordozóknak, a dokumentumoknak egy-egy új alaptípusa jelent meg.

2.2.1 Az *írás* felfedezése megoldotta a helyhez és időhöz kötött élő beszéd térbeli továbbításának fennmaradásának kérdését, megalapozta az írásos kultúrát.

Az ókorban minden nagy kultúra kialakította a maga sajátos írásmódját. Az asszírok, az egyiptomiak, a kínaiak más-más anyagra, más-más eszközzel, más-más írásjelekkel rögzítették az átadásra szánt információkat

2.2.2 Az írásbeliség szélesebb körű elterjedése lehetetlen volt a *másolás* problémájának megoldása nélkül. A *könyvnyomtatás* felfedezése megteremtette a tömegkultúra alapját. Kialakult a *Gutenberg-galaxis*, melyben a könyv volt az emberi tudás legfontosabb hordozója, őrzője és jelképe.

2.2.3 A kézírással vagy nyomtatásban közölni óhajtott híreket évszázadokon át csak fizikai úton, futárral vagy postakocsival lehetett eljuttatni a címzetthez. A 19/20-ik században ez már elégtelennek bizonyult, le kellett győzni az idő korlátait is. Az *elektronikus távközlő eszközök* (távíró, telefon, rádió) ezt lehetővé tették. Ugyanakkor a szöveges dokumentumok kizárólagosságát felváltotta a *képi*-, a *hangzó*-majd az *audio-vizuális dokumentumok* választékának megjelenése és rohamos elterjedése (film, hanglemez, video stb.) Mindez a 20. század végére a tömegkultúra gyökeres átalakulását is magával hozta.

2.2.4 A dokumentumok tömegének robbanásszerű növekedése megoldhatatlannak látszó feladat elé állította az ezeket gyűjtő és feltáró intézményeket. A hatalmas új dokumentumtömeg egyre inkább megőrizhetetlenné és áttekinthetetlenné kezdett válni. Először a fotótechnika segítségével a könyvek és főleg a terjedelmes folyóiratok *mikrofilmre* történő átmásolásával, kicsinyítésével kísérleteztek, de ez nem hozott igazi eredményt. A tárolás és a feltárás problémáját a *számítógép* oldotta meg forradalmian. Ennek segítségével *digitalizált formában* beláthatatlan mennyiségű írásos, képi és hangzó dokumentum megőrizhető, a visszakeresésük lehetősége pedig ugyancsak kitágult.

E rövid történeti vázlaton végigtekintve látjuk, hogy az új típusok megjelenése a történelem folyamán fokozatosan gyorsuló tempóban követi egymást, s az új információhordozók rohamos gyorsasággal terjednek el. A mezőny minden új dokumentumtípus megjelenése után átrendeződik, az újak háttérbe szorítják a régieket. Azt is látjuk azonban, hogy a régiek sohasem tűntek el egészen. Az írás elterjedése nem szorította ki az élő beszédet, a nyomtatás elterjedése után is megmaradt a kézírással, a televízió képernyője nem tette semmissé a könyvolvasást, s a képernyőn megjelenő szöveg mellett a prognózisok szerint több területen meg fog maradni a hagyományos könyv és folyóirat létjogosultsága is. Nincsenek „elavult” és „korszerű” dokumentumtípusok, hanem különféle információs helyzetek vannak, és ezeknek más-más dokumentumtípus felel meg optimálisan. Ebből következik, hogy a különféle dokumentumtípusok eltérő sajátosságainak ismerete a könyvtári munka egyik alapkövetelménye.

2.3. Az információáramlás életjelenségei

Kövessük végig az információ útját: hogyan épülhet be egy egyszerű hír fokozatosan az emberi kultúra bonyolult rendszerébe, s hogyan változik ezalatt az információ hordozója.

Az *új hír* gyakran *élő beszéd* útján terjed, esetleg írásos üzeneten, levélen keresztül, újabban egyre gyakrabban az *E-mail* csatornáján át. A *közérdekű hír* először a *média*: a rádió vagy a televízió hírműsoraiban hangzik el, majd az *újságokban* olvashatjuk őket, de ott már némileg megváltozott, többé-kevésbé ellenőrzött, esetleg bővült formában. Az új tudományos megfigyelés vagy gondolat általában *folyóiratcikként* jelenik meg.

A számtalan új hír, megfigyelés, gondolat nagy része az idők múltával érdektelennek bizonyul és folytatás nélkül marad, az időtállóak viszont nem hullanak ki az idő rostáján, hanem tovább élnek: beépülnek abba a dokumentumtípusba, mely az ismeretek összegezését, szintézisét szolgálja: a *könyvbe*. Ámde a könyvek információs tartalmát is tovább rostálja az idő. A legértékesebbje beépül a nagy összegezésekbe, az *összefoglaló kézikönyvekbe*.

Az információk tehát folyamatosan vándorolnak: újraalakuló, változó formában egyre újabb információhordozóba épülnek be. Az új elemek lassú, folyamatos egymásba épülése azonban nem csak az információhordozó eszközöket jellemzi, hanem magát az emberi kultúrát is. E lassú, beépítő és összegező folyamat nélkül a legértékesebb felfedezések, a legeredetibb gondolatok is hatástalanok maradnának. Az emberi kultúra szempontjából mind az új felfedezések, mind az azokat közvetítő, átadó, beépítő információs intézmények egyaránt nélkülözhetetlenek.

Meddig él egy dokumentum? Addig, amíg *ismeretforrásként*, *információs forrásként* (vagy egyszerűbben: hasznos vagy élvezetes olvasmányként) szolgál, vagyis amíg *információs értéke* van. A dokumentumok életjelenségei közé tartozik az *elavulás* is. A dokumentum akkor avul el, ha információs túlhaladottak lesznek, (megcáfolják azokat vagy érdektelenné válnak), az értékálló részük pedig beépül az új dokumentumokba, ahol az olvasó előnyösebb módon férhet hozzájuk.

Az elavult dokumentum nem segíti, hanem hátráltatja az olvasó tájékozódását: egyrészt tévútra vezet, másrészt nehezebb, több munkával járó útra kényszeríti. Ezért a használó-barát információközvetítő intézmények nem csak a dokumentumok összegyűjtését tekintik feladatuknak, hanem azok *gondozását*, az elavult művek kivonását is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy még a teljesen elavult dokumentumoknak is lehet információs értékük a *történeti kutatás* számára. Ezért az információgyűjtő és közvetítő intézmények – így a könyvtárak – egy csoportja ezeknek s megőrzését is vállalja.

2.4. Az információk tartományai

Az emberi társadalom – mai ismereteink szerint – a legbonyolultabb élő rendszer, ezért létének fenntartásához igen sokféle ismeretre, információra, és azokat feldolgozó számos rendszerre van szüksége. Az emberi lét egyes területei sajátos információs tartományokhoz kötődnek.

2.4.1. A legszembetűnőbb a *tudományos élet információs szükséglete*. A kutatók munkája megköveteli, hogy tisztában legyenek kutatási területükön minden eddig elért eredménnyel, sőt minden egyidejűleg folyó kutatással is, ezért szűkebb szakterületük minden információjára szükségük van. Ugyanakkor azonban a tudományos közlemények, folyóiratcikkek, kutatási beszámolók, konferenciaanyagok nemzetközi áradatában ma már egyetlen tudósra sem lenne ideje a tudományterületén megjelenő valamennyi közlemény végigolvasására. Ezért a kutatók munkáját háttérből a *szakterületek információs intézményei* segítik. Ezek az intézmények egyrészt összegyűjtik a szakterület minden lényeges információját, bárhol jelenjen is meg, másrészt az összegyűjtött hatalmas anyagot úgy dolgozzák fel és rendezik el, hogy a kutató könnyűszerrel megtalálhassa benne az éppen számára szükséges anyagot.

A tudományos eredmények tehát a kutatók és a háttérben dolgozó információközvetítők munkáját egyaránt feltételezik, mint ahogyan a középkori lovag is csak akkor tudott diadalmaskodni, ha fegyverhordozója a kellő pillanatban a megfelelő fegyvert kezébe adta. Mindkét szerep fontos, bár a nyilvánosság csak a kutatót – és a lovagot – ismeri.

A gyakorlatban dolgozó szakemberek (orvosok, mérnökök, tanárok stb.) információigénye abban különbözik a kutatókéétól, hogy az ő gyakorlati munkájukat nem az információk teljessége segíti, hanem a munkájukhoz szükséges jó válogatás. A *szakmai információ* szerepe tehát kettős: *teljességre törekvő anyaggyűjtés* a kutatók számára és az igényekhez igazodó *válogatás*.

2.4.2. Az ember azonban nem csak alkotó-termelő, hanem *társadalmi lény* is, életének szűkebb és tágabb közösségek adnak teret, ezek és az ezekbe való beilleszkedés határozza meg nagyrészt életminőségét. Mindenki igyekszik tájékozódni, informálódni tehát mind a szűkebb, mind a tágabb közösségének eseményeiről.

A reggelt sokan a helyi vagy az országos napilapokba való belenézéssel, a rádió reggeli krónikájának meghallgatásával, esetleg a televízió hírműsorának megnézésével kezdik.

A *társadalmi információ* legfontosabb intézményes csatornája a *média*, a különféle *tömegtájékoztatási eszközök* összessége.

2.4.3 . Jellegzetes csoportot képeznek a *kulturális információk*. Ezek társadalmi fontossága nem kisebb az előbbieknél: az emberi létnek, a társadalomnak nélkülözhetetlen eleme a *kultúra*.

„Az emberek és az emberi közösségek nem tudtak volna megélni ezen a bolygón, ha nem vették volna körül magukat – nem pusztán váraik és házaik falával, fegyverekkel és szerszámokkal, hanem szimbólumok védőszféráival is: mítoszokkal és vallásokkal, hiedelmekkel és értékekkel, eszmékkel és teóriákkal, műalkotások ragyogó csillagképeivel. Egyszóval, egy briliáns konstrukcióval: kultúrájukkal.” (Hankiss Elemér.)

A *kulturális információ* jellemzője, hogy nem adatokat, tényeket közöl elsősorban, hanem világképet, világmagyarázatot közvetít. Ez jellemzi pl. az irodalmi alkotásokat és általában a műalkotásokat, a filozófiai vagy vallási műveket.

2.4.4. Bármilyen fontos szerepe van a tudományos, a szakmai, a társadalmi és kulturális információnak, a leggyakrabban a *hétköznapi élet információszükséglete* jelentkezik mindennapjainkban.

A *Közhasznú Információs Szolgálatban* (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) és a *Különleges Tudakozóban* naponta ezerszer szólal meg a telefon: háztartási szolgáltatások, beszerzések, utazások, betegségek, tanfolyamok, rendezvények, jogszabályok stb. stb. ügyében kérnek a város polgárai tájékoztatást.

2.4.5. Az információk tartományai között sajátos helyet foglal el a *közoktatás és a felsőoktatás* információ-szükséglete. Az iskolák, a főiskolák és az egyetemek a legnagyobb információközvetítő intézmények, mivel a tantervek által szervezett formában a tanulók, a hallgatók számára új ismeretek hatalmas tömegét továbbítják. Az ismertanyag átadásán túl az oktatási intézményeknek az is feladatuk, hogy megtanítsák tanulóikat, hallgatóikat az új ismeretek önálló megszerzésének, a tájékozódási eszközök használatának módjára. E célból a fiatalok az általános iskolától az egyetemig rendszeresen kapnak olyan információs feladatokat, melyeket önállóan, a könyvtárak igénybevétel kell megoldaniuk. Az iskola által támasztott információs igények elsősorban céljukban különböznek a többitől, mivel ezek célja nem csupán a probléma helyes megoldása, hanem az önálló információszerzés elsajátítása is.

3. Információközvetítő intézmények

A modern társadalmat egyfelől az információk és az azt hordozó dokumentumok sokfélesége és hatalmas tömege jellemzi, másfelől a társadalom tagjainak differenciált információszükséglete. A kettő között *közvetítő rendszerek*, csatornák épültek ki, melyek az információkat céljukhoz, a felhasználókhoz juttatják el.

3.1. Az *információk technikai továbbítása* elsősorban a *távközlési intézmények* (pl. a MATÁV, a Posta) feladata. Ezek tevékenysége nem érinti az információk tartalmát, csak a címzetthez való eljuttatás technikai részére korlátozódik. Ilyen továbbító rendszer az INTERNET is.

3.2. A *tömegtájékoztató (hírközlő) intézmények* (napilapok, rádió- és tévécsatornák) a közérdekű friss információkat összegyűjtik, rendezik, feldolgozzák és eljuttatják a közönséghez. Munkájukat információs háttérintézmények, hírügynökségek is segítik. (Pl. a Magyar Távirati Iroda). A tömegtájékoztató intézmények célja az aktuális információk gyors átadása. Az információk áramoltatása bennük egyirányú és egyszeri, híryanagukat nem őrzik meg, csak belső használatra. Nem feladatuk, hogy a kívülállók részére utólagosan visszakерessenek információt.

3.3. A *kereskedelem* szintén részese a társadalmi méretű információközvetítésnek: feladata az új dokumentumok (könyvek, hanglemezek, videokazetták, CD-ROM-ok stb.) eljuttatása a használóhoz, vagyis a vevőhöz. A boltok ezeket a dokumentumokat *árúként* kezelik. A *könyvtárak* egyik feladata szintén a dokumentumok eljuttatása a használóhoz, a könyvesboltok és a könyvtárak között azonban lényeges különbség, hogy a boltban a könyv árúként van jelen, a könyvtárban dokumentumként. A bolt a könyvet árúként mutatja be és addig őrzi, míg annak *áru-értéke* van, a könyvtár viszont a könyveket dokumentumként tárja fel, és addig őrzi, amíg *információs értéke* van.

3.4. A *tudakozók* egy-egy intézmény saját szolgáltatásairól nyújtanak felvilágosítást vagy pedig egy-egy szűkebb terület gyakorlati tudnivalóiról. Pl. az ÚTINFORM a közúti közlekedéssel kapcsolatos aktuális és gyakorlati kérdésekre válaszol, a TURINFORM az idegenforgalommal kapcsolatos kérdésekre.

3.5. Az *oktatási intézmények*, az iskolák szintén a társadalom információközvetítő rendszerének részei. Az információkból kialakuló általános és szakmai ismeretek tervszerűen összeállított blokkjait adják át tanulóiknak. Hasonló módon előre tervezett ismeretcsomagot adnak át hallgatóiknak a különféle *tanfolyamok* is.

3.6. A *könyvtár*. Az egyes információközvetítő intézményeknek az adja meg a létjogosultságát, hogy valamilyen sajátos, a többitől eltérő szerepet töltenek be. Mi az a sajátos szerep, ami a könyvtárat a többi intézménytől megkülönbözteti?

A könyvtár, mint intézmény a többinél egyetemesebb jellegű. Ez megnyilvánul a *megcélzott közönség* tág körében, a továbbított *információk gazdagságában* és az *információk* kezelésének, *feltárásának sokoldalúságában*.

A *használók megcélzott körét* illetően az információközvetítők általában saját „információ-árujuk” vevőköréből indulnak ki, az általuk közvetített információt ill. dokumentumot akarják értékesíteni: közölni vagy eladni. Velük szemben a könyvtár tevékenységének kiindulópontjai az emberek, a könyvtár használói. A könyvtár a használók igényeiből indul ki. A könyvtár azért van, hogy ellássa látogatóit a számukra szükséges, igényelt információkkal ill. dokumentumokkal.

A könyvtár az *információk teljes gazdagságát* juttatja el használóihoz. (Ez a megállapítás természetesen nem egy-egy könyvtárra, hanem a könyvtárak együttesére vonatkozik.) A tömegtájékoztató intézmények csak az aktuális információkat nyújtják, a könyvtárakban az új és a régi események dokumentumai egyaránt megtalálhatók. A könyvesboltok csak az üzleti szempontnak megfelelő időpontig őrzik könyveiket, a könyvtárak mindaddig, amíg azoknak információs értékük van, akár a történeti kutatás számára. A tudakozók csak valamely szűkebb területről adnak tájékoztatást, a könyvtárak (összeségükben) a társadalmi élet minden területéről.

Az információközvetítő intézmények többségében az információ egyirányúan áramlik: a használó kész ismeret- ill. tudáscsomagot kap. Ezzel szemben a könyvtárakban – ez a legfontosabb különbség –

a *használó maga választhat* a felhalmozott információ- illetve dokumentumból. A tanulás, a képzés *kollektív* formáival szemben a könyvtár használata mindig *egyéni*, az egyén igényeihez szabott. Ez teszi a könyvtárat különösen korszerű intézménnyé, ugyanis korunkban az ismeretek egyre gyorsabb ütemű változásainak elsősorban az állandó, folyamatos egyéni tájékozódással lehet megfelelni. Erre ad lehetőséget a könyvtár, s ez adja meg a könyvtár sajátos, mással nem pótolható szerepét az információs társadalomban.

4. A könyvtári üzem (A könyvtári munka fő területei)

A könyvtár célja, létét meghatározó feladata: tudatosan *gyűjtött és rendezett* állományával az igénylők *ellátása* információval ill. az azt tartalmazó dokumentumokkal.

4.1. A gyűjtemény építése

A könyvtárnak célja megvalósítása érdekében első lépésként saját *gyűjteményét* kell kialakítania. A könyvtár egész tevékenységének alapja az *állomány*, mely a könyvtár funkciójának megfelelően különböző típusú dokumentumokat foglal magába. A könyvtár gyűjteményét rendszeresen *gyarapítja*, majd a beszerzett dokumentumokat *állományba veszi*, bevezeti a megfelelő nyilvántartásokba és gondoskodik célszerű elhelyezésükről a *raktárban* vagy a *szabadpolcon*.

A meglévő állományt folyamatosan *gondozni* kell, időnként *ellenőrizni*, a használatból visszaérkezett állományt a raktári helyére *visszaosztani*. A beszerzett művek egy része azonban idővel elavul, felesleges teherre válik. Ezekről a *kivonás* útján, kell megtisztítani az állományt.

A *gyarapítás* és az *apasztás* egymást kiegészítő munkáját együttesen *állományalakításnak* nevezzük. Az állomány alakítása és gondozása alkotja a könyvtárban folyó munka egyik fő területét.

4.2. Az állomány feltárása

Az állomány önmagában csak használhatatlan halmaz lenne, ha nem tudnánk benne gyorsan és egyszerűen megtalálni a keresett információt. Bár a legtöbb könyvtárban a *szabadpolcos állomány rendje* önmagában is segíti ebben az olvasót, ez azonban csak az első lépés. A biztos és pontos megtalálás érdekében külön *keresőrendszer* kialakítása is szükséges. Amilyen mértékben növekszik a tárolt dokumentumok tömege, olyan mértékben nő a megtalálás nehézsége, s ezzel együtt a keresőrendszer fontossága. A több százezer kötettel rendelkező nagy könyvtárak használhatatlannak lennének nélküle.

Az *állományfeltárás* a használót szolgálja, az olvasó igényeiből indul ki. Hogyan keresheti az olvasó a dokumentumot? Kétféle módon. Gyakran ismeri a mű valamilyen meghatározó *adatát*, pl. a címét vagy szerzőjét. Ebben az esetben olyan keresőrendszer segíti a megtalálást, amelyben a *mű adatai* alapján találjuk meg a keresett dokumentumot. Ezért minden könyvtár leírja az állományába vett valamennyi dokumentum *formai adatait*. Ezt a tevékenységet *bibliográfiai leírásnak* nevezzük, a nyomában létrejött segédeszközt pedig *leíró katalógusnak*.

Gyakran előfordul az is, hogy az olvasó nem egy konkrét művet keres, hanem valamely témáról akar irodalmat találni. Ebben az esetben nem nyújt segítséget az a katalógus, mely a művek formai adatait tartalmazza, hanem olyan keresőeszköze van szükség, mely a művek *tartalmát tárja fel*. A könyvtár ezért minden dokumentumát feltárja tartalmilag is, meghatározza, hogy az adott dokumentum témája szerint milyen *szakterülethez* tartozik, a mű tartalmát milyen szakszó vagy *tárgyszó* fejezi ki. A könyvtárnak ezt a munkája az *osztályozás*, az így létrejövő keresőrendszer pedig a *szakkatalógus* ill. a *tárgyszó-katalógus*.

A könyvtár valamennyi új dokumentumának részletesen leírja a formai adatait és meghatározza azok tartalmát. Ez a tevékenység, melyet összefoglalóan *állományfeltárásnak* nevezzünk, igen munkáigényes. Még akkor is az, ha a könyvtár nem minden dokumentumot maga tár fel, hanem átveszi más könyvtáraktól vagy közvetítő intézményektől az ott már elkészült leírásokat és osztályozásokat, s azokat építi be szükség szerint átalakítva a saját könyvtára keresőrendszerébe.

4.3. Az olvasószolgálat

A megfelelően alakított és feltárt állományt ill. az abban rejlő információkat el kell juttatni a *használóhoz*, hiszen a könyvtár elsődleges feladata az *olvasók szolgálata*.

A dokumentumhoz leggyakrabban *kölcsönzés* útján jut hozzá az olvasó. A kölcsönzés sajátos jogi viszonyt is jelent az olvasó és a könyvtár között. Ennek korrekt kezelése megköveteli a könyvtárhasználók nyilvántartásának és a kölcsönzések nyilvántartásának adminisztrációját. A könyvtár igénybevételenek másik alapvető formája a *helyben olvasás*. Az állomány egy meghatározott részét a könyvtár csak helyben bocsátja a használók rendelkezésére.

A nagyobb könyvtárakban a kölcsönzésen és a helyben olvasáson kívül sokféle egyéb szolgáltatást is igénybe vehet az olvasó (pl. másolás valamely dokumentumból, számítógépes adatbázisok és programok használata, könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumok előjegyzése stb.)

Az olvasók szolgálata nem szorítkozik az adminisztrációra, az *olvasószolgálati technológia* kezelésére. Az olvasókat – ha igénylik – közvetlen útbaigazítással, segítségnyújtással is hozzá kell segíteni a számukra szükséges dokumentum vagy információ megtalálásához. Ennél a tevékenységnél tekintettel kell lenni az egyes olvasók és a különböző *olvasói rétegek* sajátos igényeire is.

A könyvtár a saját gyűjteményében rejlő információk felhasználásával közvetlenül is nyújthat *tájékoztatást* az igénybevevőknek. Az igényes tájékoztatói tevékenység jó *tájékoztatási eszköztárat* tételez föl.

A felsorolt tevékenységek alkotják a könyvtárban folyó munkák harmadik nagy egységét, az *olvasószolgálatot* vagy *nyilvános szolgálatot*.

A könyvtári munka kézikönyvei és a könyvtári munkára képző tanfolyamok, oktatási intézmények általában a három alapvető tevékenységi kör – az állományalakítás, állományfeltárás és olvasószolgálat – köré csoportosítják a munkafolyamatok leírását.

5. A könyvtárak feladatmegosztása

A könyvtárak feladata a legáltalánosabb megközelítésben: a társadalom számára – a társadalom minden tagja és intézménye számára – biztosítani *minden* szükséges információt ill. az azt tartalmazó dokumentumot.

Ennek a hatalmas követelménynek a könyvtárak csak úgy tudnak megfelelni, ha ésszerűen felosztják maguk között a feladatokat. Ez a munkamegosztás többféle szempont alapján történik.

5.1. A könyvtárak típusai alapvető feladatuk alapján

A korábbiakban láttuk, hogy az információk – és a mögöttük álló tudományok – különféle tartományokra oszlanak. Erre épül a könyvtári munkamegosztás egyik formája.

5.1.1. A könyvtárak egy része egy-egy tudományterület, tudományszak információinak gondozását és közvetítését vállalja. Ezek a *szakkönyvtárak*. Van közöttük *műszaki*, *orvostudományi*, *mezőgazdasági*, *társadalomtudományi* stb. szakkönyvtár. Ezek az intézmények az emberi tudásnak egy-egy szűkebb területére összpontosítják tevékenységüket, ott viszont mélyebbre tudnak hatolni, szakszerű áttekintéssel, gazdag kínálattal rendelkeznek.

5.1.2. Bonyolult lenne azonban az állampolgár könyvhöz jutásának útja, ha mindennapi igényeivel különböző szakkönyvtárakhoz kellene fordulnia. (Pl. egy regényért a szépirodalmi, egy barkácskönyvért a műszaki, a hobby-kertészkönyvért a mezőgazdasági könyvtárhoz.) A könyvtárak másik nagy típusát alkotó *közkönyvtárak* vállalják a lakosság általános igényeinek kielégítését (*általános gyűjtőkörű könyvtárak*), biztosítják az általános műveltséghez, az önképzéshez, a mindennapi élethez, a kapcsolódáshoz szükséges könyvet és információt. Ilyenek a *községi*-, a *városi*- a *megyei könyvtárak*, melyek egy-egy település lakosságát látják el.

A közkönyvtárak minden korosztály számára nyitva állnak (a kisebbek részére *gyerekrészeleget* vagy *gyerekkönyvtárakat* működtetnek) és a társadalom minden rétegének ellátására törekszenek, mindenki számára rendelkezésre álló *nyilvános könyvtárak*. Mivel a lakosság egészét szolgálják, *fenntartójuk* a város ill. község *önkormányzata*. Összegezve úgy is mondhatjuk, hogy a közkönyvtárak igyekeznek a lakosság körében felmerülő igényeket kielégíteni, kivéve a szakterületekre vonatkozó speciális igényeket.

5.1.3. Az *oktatási intézmények* – mint ezt az információk tartományainak és közvetítőinek áttekintésekor már láttuk – sajátos információs igényt támasztanak, úgy is, mint a dokumentumhasználatra és információkeresésre való nevelés intézményei. Erre a feladatra sajátos könyvtártípusok szolgálnak: az *iskolai könyvtár* ill. a *felsőoktatási (egyetemi, főiskolai) könyvtár*. (Ezek fenntartója természetesen az adott oktatási intézmény, használói a diákok és hallgatók ill. a pedagógusok, az oktatók.)

5.1.4. A könyvtártípusok sorát a sajátos igényeket kielégítő, a nemzeti könyvkultúrát szolgáló *nemzeti könyvtár* egészíti ki, melyről az 5.3 fejezetben olvashatók részletesebb információk.

5.2. A területi ellátás és a központi szolgáltatások

A felsorolt könyvtártípusok: a szakkönyvtárak, a közművelődési könyvtárak, az iskolai és a felsőoktatási könyvtárak a feladatokat megosztva elégítik ki a társadalom információs igényének hatalmas tömegét. Azonban még e munkamegosztás mellett is elviselhetetlen terhet jelentene, ha minden egyes könyvtárnak, tehát a legkisebb szakkönyvtárnak vagy közművelődési könyvtárnak is helyben biztosítania kellene minden ott jelentkező igény kielégítését. Ezért a könyvtárak között szolgáltatásaik gazdagabb – szerényebb volta szerint is kialakult a munkamegosztás. A *helyi szolgáltatást* végző kis könyvtárak saját állományukat a helyben leggyakoribb, legáltalánosabb igényekhez igazítják, a ritkábban jelentkező speciális olvasói kérésekkel viszont azokhoz a nagyobb, gazdagabb állományú és szolgáltatású könyvtárakhoz fordulnak, melyek a *területi ellátást* is vállalják. Egy falusi könyvtár pl. a megyei

könyvtárhoz fordulhat, egy gyár műszaki könyvtára az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárhoz. A leggyakoribb kérés ilyenkor a helyi állományból hiányzó, de az olvasó által mégis igényelt könyv vagy folyóiratcikk kérése *könyvtárközi kölcsönzés* útján.

A könyvtári feladatmegosztásnak ez a módja mentesíti a kis könyvtárakat állományuk drága és felesleges duzzasztásától, de ez az előny csak akkor érvényesül, ha a kisebb könyvtárak kezelői tisztában vannak a *területi ellátás* illetve a *központi szolgáltatások* útján igényelhető dokumentumok és információk lehetőségével és ismerik az igénybevétel mikéntjét. Különösen fontosak azok a központi szolgáltatások, melyeket az ország legnagyobb könyvtára, az *Országos Széchényi Könyvtár* nyújt. *Bibliográfiai* segítséget nyújtanak a többi könyvtárnak az állománygyarapításban, *központi katalógusai* segítségével szervezi az országos és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést, a mellette működő *Könyvtári Intézet* szervező és elméleti munkájával, *könyvtártudományi szakkönyvtárával*, tanfolyamok szervezésével járul hozzá a könyvtárak munkájához.

5.3. A megőrző feladatot vállaló könyvtárak

A könyvtárak közötti feladatmegosztás harmadik formája a dokumentumok elavulásával függ össze. Ugyancsak elviselhetetlen terhet jelentene a könyvtáraknak, ha az elavult dokumentumokat is meg kellene őrizniük, márpedig láttuk, hogy a történeti kutatás számára ezek is rendelkeznek *történeti információval*. Ezért a könyvtárak egy szűk csoportja vállalta a *megőrző feladatot*. Minden ország *nemzeti könyvtára* vállalja az adott ország ill. nyelvterület írásos formában megjelent műveinek időhatár nélküli megőrzését. A mi nemzeti könyvtárunk az *Országos Széchényi Könyvtár*. Ennek az intézménynek a feladata minden olyan mű gyűjtése és megőrzése, mely valamilyen módon kapcsolatos Magyarországgal. Ide tartoznak

- a Magyarországon kiadott művek,
- a külföldön kiadott magyar nyelvű művek,
- a magyar szerzők művei (bárhol jelentek meg)
- és minden olyan mű, melynek tartalmilag magyar vonatkozása van.

A felsoroltakat összefoglaló névvel *hungarikumoknak* nevezik. A nemzeti könyvtár *megőrző funkciója* felmenti a többi könyvtárat az elavult művek megőrzésétől.

A nemzeti könyvtárra nem csak az állományalakítás terén támaszkodhat a többi könyvtár, hanem *állományfeltáró* munkájában is. Mivel itt elvégzik a magyar nyelvű művek *bibliográfiai számbavételét* (kiadják a *Magyar Nemzeti Bibliográfiát*) és több más *központi szolgáltatást* is nyújtanak, atöbbi könyvtár számára előnyösebb ezeket készen átvenni, mint e munkákat újra elvégezni.

Más könyvtárak is vállalhatnak megőrző feladatot, pl. a megyei könyvtárak *helyismereti gyűjteményükben* megőrzik a megyéjükre vonatkozó irodalmat, a *muzeális emlékkönyvtárak* (pl. a keszthelyi, a zirci, a gyöngyösi, vagy Marosvásárhelyen a Teleki-téka) eredeti formájukban őrzik állományukat mint a magyar nemzeti kultúra egy korszakának megjelenítőjét.

6. A könyvtár mint a társadalmi kommunikáció aktív intézménye

Az információközvetítés társadalmi intézményeinek egy része *passzív* közvetítő: technikai lehetőséget kínálnak az információhoz való hozzájutáshoz, de közömbösek az iránt, hogy ki milyen információt vesz rajtuk keresztül igénybe. Gondoljunk pl. a MATÁV-ra, vagy az INTERNET-re.

A társadalom információs élete azonban nem úgy működik, mint a gáz-, víz- vagy áramszolgáltatás: a *társadalmi kommunikáció* keretében milliók és milliók tesznek fel kérdéseket, amire számtalan válasz születik újságcikkekben, tanulmányokban, könyvekben, e-mail üzenetekben, s a társadalom elemi érdeke, hogy a kérdezők megfelelő válasza találjanak, hogy valaki megadja számukra a szükséges segítséget a megfelelő válasz megtalálásához. A könyvtár e társadalmi méretű kommunikációs folyamat egyik főszereplője. Igénybevevői valamely egyéni problémájuk megoldása érdekében keresik fel. Az olvasók *kérdeznek*, a könyvtár *válaszol*. A könyvtárhasználat mindig sajátos *kommunikáció*, párbeszéd az olvasó és a könyvtár között.

Az olvasó kérdezhet a katalógustól, a kézikönyvtár köteteitől, a szabadpolctól, a választ ilyenkor közvetlenül a dokumentumok szövegétől kapja. Megszólíthatja azonban személyesen a könyvtár dolgozóit is.

A könyvtár tehát a társadalomtól nem csak az információk ill. a dokumentumok tárának kiépítésére kapott megbízást, hanem arra is, hogy segítse hozzá a polgárokat a társadalmi méretű kommunikációba való minél hatékonyabb bekapcsolódáshoz, az információk és a dokumentumok helyes, célirányos használatához. A könyvtár ezáltal válik az *információs kultúra* egyik alapintézményévé.

Tekintsük át vázlatosan: milyen területeken nyilvánul meg a könyvtár kommunikációs aktivitása, segítőkézsége?

6.1. A könyvtár mint olvasóbarát intézmény

A korszerű könyvtár egész szervezete és működése *olvasóbarát*: minden használója számára biztosítja a könnyű hozzáférést, az áttekinthetőséget, az önálló igénybevétel lehetőségét (a szabadpolcon való keresést, a katalógusok és az adatbázisok használatát, a másolatkészítést stb.). Állományát az olvasók igényeihez igazodva alakítja, az olvasók keresési szempontjainak megfelelően tárja fel, olvasószolgálat a segítségre szorulóknak megadja azt az információt vagy konkrét segítséget, mellyel eljutnak a keresett dokumentumhoz vagy információhoz.

6.2. A könyvtár felelőssége a gyerekekkel és fiatalokkal szemben

Bár a könyvtár szolgálatkészsége minden használójára kiterjed, amennyiben igényli a segítséget, elsősorban mégis azok szorulnak erre rá, akik valamilyen ok miatt nem tudnak e segítség nélkül eligazodni az információk útvesztőiben. Sajátos feladata van a könyvtárnak a *gyerekekkel és a fiatalokkal* szemben. E nyitottabb és kevesebb tapasztalattal rendelkező korosztálynál a könyvtár nem csak a dokumentumhoz juttatásért felelős, hanem azért is, hogy *értékes* dokumentumokhoz jussanak hozzá, hogy kialakuljon *olvasási kultúrájuk*. Ugyanakkor ebben a korban kell elsajátítani a *könyv- és könyvtárhasználat* alapjait is. Egy keleti mondás szerint az segít igazán az éhes embereken, aki nem csak halat ad nekik, de megtanítja őket halászni. Ez érvényes a könyvtárra is: a gyerekek és fiatalok könyvtár-

használati kérdéseinél a könyvtárnak egyrészt segítenie kell a felmerült konkrét probléma megoldásában, másrészt ezt a segítséget úgy kell megadni, hogy a fiatal ugyanakkor maga is megtanulja a könyvtár használatának érintett területét. Az önálló könyvtárhasználat az információs kultúra egyik alapeleme, s elsajátításához nincs alkalmasabb terep, mint a mindennapi életét élő könyvtár.

6.3. A könyvtár és a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek

Ugyancsak sajátos módon kell a könyvtárnak segítenie mindazokon, akiket *hátrányos egészségi vagy társadalmi helyzetük* gátol az információkhoz való hozzájutásban, a társadalmi kommunikációban való részvételben. Ilyenek a vakok és csökkentlátásúak, a siketek, az ágyhoz kötöttek vagy mozgásukban erősen gátoltak, a tartós szegénységben élők, a hajléktalanok és más hátránnyal sújtottak. E rétegek nem csak az anyagi javakhoz, de az információkhoz is nehezen és hiányosan jutnak hozzá. Tudjuk azonban, hogy korunkban nem csak a társadalom, de az egyén boldogulása is a megfelelő információhoz való hozzájutástól függ. Az emberi élethez, a létminimumhoz nem csak a szükséges táplálék, öltözet és valamilyen hajlék tartozik hozzá, hanem az alapvető információk egy bizonyos köre is. A társadalomnak – ha igényt akar tartani az *emberi* társadalom névre – biztosítani kell mindenki számára az információk elemi szintjét.

A könyvtár az az intézmény, amely képes a hátrányos helyzetű rétegek dokumentum- és információellátásáról is gondoskodni, s melynek ez a tevékenység humánus kötelessége.

A könyvtár képes a vakokat és csökkentlátásúakat sajátos dokumentumtípussal, a *hangoskönyvvel* ellátni, a mozgásukban gátolt idősökhöz a könyvet a *felkereső szolgálat* keretében eljuttatni, az etnikai kisebbségeket *anyanyelvi olvasmányokkal* ellátni, s a számos másféle hátrány esetében is megoldást tud találni a dokumentum- ill. információellátás sajátos csatornáinak kiépítésével.

A könyvtár sokat tehet azért, hogy az információs társadalom előnyeiből azok se legyenek kizárva, akik – Vörösmarty szavaival – „számon kívül maradtak ... örvény nyomorban vég nélkül kerengők.”

7. A könyvtári funkciók változásai az idők során (Pillanatképek a könyvtárak magyarországi történetéből)

Áttekintettük a jelen könyvtárának meghatározó jegyeit. A könyvtár azonban több évezredes intézmény, története során gyakran változott a benne őrzött dokumentumok jellege és formája, a könyvtár külső képe, technológiája, a könyvtáros szerepe. Lényege azonban változatlan maradt: minden korban a társadalom számára szükséges információk, illetve az azokat tartalmazó írásos dokumentumok gyűjtője, rendezője és szolgáltatója volt. Országunk történetének egyes szakaszaiban a könyvtárak segítségével jutott el hozzánk az az új ismeret, amely a társadalom továbbfejlődéséhez – történelmünk sötétebb periódusaiban: fennmaradásához – szükséges volt. A nemzet fellendülései mindig új, a régiéknél jobb könyvtárakat is teremtettek, és viszont: a könyvtárak minden korban hozzájárultak a nemzet felemelkedéséhez. Fraknói Vilmos, korának jeles tudósa és egyben könyvtárosa ezt így fogalmazta meg csaknem másfél évszázada: „*A nemzetek műveltségi állásának egyik biztos ismertetője a könyvtárak száma, állapota és használata.*”

7.1. A könyvtárak a keresztény kultúra átvételének korában

Az államalapítás, az európai keresztény kultúra átvétele és meghonosítása lehetetlen lett volna, ha az új ismeretek, információk nem áramlanak be hazánkba. Ezeket az ismereteket a kor jellegzetes információhordozója, a középkori könyv, a kézzel írt *kódex* tartalmazta. Az új társadalmi rendbe való beilleszkedés megkövetelte, hogy legyenek intézmények, melyek ezeket a nehezen hozzáférhető, értékes dokumentumokat beszerzik, összegyűjtik, őrzik és az olvasni tudók rendelkezésére bocsátják. Ezek az intézmények elsősorban a *szerzetesrendek kolostorai* voltak, illetve az ezekben lévő *kolostori könyvtárak*. Magyarországon ilyen volt mindenek előtt az 1001-ben alapított *pannonhalmi bencés kolostor*, s annak könyvtára.

A középkori könyvtárakat egészen másként kell elképzelnünk, mint mai utódait. Pannonhalmán pl. az egykori templom szentélyében ládába zárva őrizték a legféltebb, szakrális könyveket („zárt raktár”), az „olvasmányokat” viszont (latinul: *legenda*) a templom bejárata mellett egy fali fülkében tartották. Ezeket a könyvtáros (pontosabban: könyvtárőr, *custos*) nagybőjt elején kiadta a szerzeteseknek egyéni olvasásra. A 11. század végén a könyvtár katalógusa 80 könyvet sorolt fel, de ekkor még Európa legnagyobb könyvtáraiban sem volt több néhány száz kötetnél.

Ezek a mai szemmel szerénynek látszó intézmények pontosan teljesítették a maguk korában a könyvtár alapfeladatait:

- Beszerzték, összegyűjtötték a szükséges dokumentumokat – leggyakrabban „könyvtárközi” illetve „kolostorközi” kölcsönzéssel: a külföldi vagy hazai kolostorokból kölcsönkapott kódexeket nagy munkával lemásolták,
- elrendezték, katalógusba foglalták, típusai szerint csoportosították a könyvanyagot,
- megszervezték azok használatát: a szertartást végző papok, a kolostori iskolák tanulói, a művelődni, elmélyülni kívánó szerzetesek így juthattak könyvhöz.

A *pannonhalmi bencés* és a *zirci ciszter apátság* könyvtárai ma a régi helyükön, de a barokk korban teljesen felújított könyvtári környezetben tekinthetők meg, csak könyvállományuk őrizi (különösen Pannonhalmán) a folytonosságot. Többet őrzött meg régi formájából a *gyöngyösi ferences könyvtár*.

7.2. A humanista kultúrát közvetítő könyvtár: a Bibliotheca Corviniana

Az újkor hajnalán, Mátyás uralkodása alatt Magyarország képes volt kultúrájában szorosan kapcsolódni Európa legfejlettebb országaihoz, mindenek előtt Itália reneszánsz kultúrát építő városaihoz. Ez többek között azért volt lehetséges, mert Mátyás megteremtette Budán azt a kulturális központot, mely a humanista műveltségnek és az ókori örökségnek szinte teljességét magába foglalta: híres könyvtárát, a *Bibliotheca Corvinianát*.

A Corviniana külső megjelenésében is különbözött a szerzetesi könyvtáraktól. Két gótikus teremben, faragott díszítésű polcokon, s alattuk szekrényekben feküdtek a piros, zöld, lilá bársonyba kötött könyvek, a *corvinák*. A színes ablakokkal megvilágított termek a humanista tudósok munká- és társalgóhelyei is voltak. Mátyás fekvé szeretett olvasni: kényelmét a könyvtárban egy heverő szolgáltatta.

A könyvtár alapfunkcióit a Corviniana esetében is megfigyelhetjük:

- A gyűjteményt tudatosan gyarapították, (elsősorban külföldi, főleg firenzei külkereskedelmi megbízottak útján), részben a budai másolóműhely segítségével.
- A 2000 – 2500 kötetnyi állomány gondos elrendezésben került olvasói elé.
- A könyvtár a használók – köztük Bonfini, Galeotto – számára egyúttal „tudósklubot” is jelentett, a szellemi élet központját.

A Bibliotheca Corviniana helye a várpalota Dunára néző oldalán, a királyi kápolna mellett volt, termei ma is megtekinthetők a Budapesti Történeti Múzeum (Vármúzeum) részeként. Maguknak a híres könyveknek, a *corvináknak* csak kis töredéke található ma Magyarországon, ezek többségét ugyan-csak a budai várpalotában, de annak egy másik épületében, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik.

Mohács után az országgal együtt pusztult el a könyvtár is: egy része nyugatra került, a többit a törökök hadizsákmányként Konstantinápolyba vitték, ezek többnyire tönkrementek. Ma az országban 52 *corvinát* őriznek.

7.3. Mohács után – A magyar kultúra megőrzői: a kollégiumi könyvtárak

A három részre szakadt országban a magyarság pusztasága is kérdésessé vált, s még bizonytalanabb volt: sikerül-e a magyar kultúrát a hosszú török megszállás alatt fenntartani, s valami módon az egyetemes európai kultúra áramkörével is kapcsolatba tartani?

Ennek a hallatlanul nehéz feladatnak az oroszlátrészét a korabeli protestáns iskolák, a *kollégiumok*, s bennük a *kollégiumi könyvtárak* végezték el. Ezeket az intézményeket – például a *debreceni kollégium* létrejöttét – csak egy fél évszázad választotta el a Corviniana fénykorától, de egy világnyi volt közöttük a különbség. Királyi palota helyett egy-egy iskolaépület adott nekik otthont, humanista tudósok helyett tudós professzorok vezették. Mellettük a könyvtári tennivalók nagy részét – a könyvtárkezelői feladatokat – a *primáriusok* (a legjobb tanulók) végezték.

A *sárospataki kollégium* diák-könyvtárájának négyszáz évvel ezelőtt ilyen esküt kellett tennie:

„Én, N.N. a sárospataki iskola könyvtárosa ígérem:

- a könyveket az iskola polgárainak színeválgatás nélkül használatra kiadom,
- a kiadottakat vagy bármely módon elhanyagoltakat visszaszerzem,
- és biztos helyre visszatesszem,
- a kódexeket az iskola falain kívül ki nem adom,
- a rábízottakról jó lelkiismerettel számot adok.

E kollégiumok szellemi gyökerei a protestáns kultúrájú Nyugat-Európába nyúltak, a kollégiumi könyvtárak állományukat Németországból, Hollandiából, Svájcban szereztek be, gyakran a tanulmányaikat ott befejező diákok hozták magukkal a könyveket. A kódexeket felváltotta a nyomtatott könyv, a latin nyelv után polgárjogot nyert a magyar nyelvű irodalom is.

Az egykori kollégiumi könyvtárak nagy része – mint a nemzeti kultúra történetének s egyben a magyar könyvtártörténetnek is fontos emlékhelye – ma is megtekinthető. Jelenleg is működő iskola keretében nézhetjük meg a *debreceni*, a *sárospataki*, a *nagynyedí* kollégiumok könyvtárát.

7.4. A barokk kor könyvtárai

A török hódítás miatt a katolikus egyház – s vele a katolikus kultúra – az ország nyugati peremvidékre szorult. A *nagyszombati katolikus kollégium* könyvtára nagyjából egyidős a debrecenivel, de zavartalanabban fejlődhetett, különösen 1635 után, mikor *Pázmány Péter* egyetemet alapított Nagyszombatban. 1777-ben a nagyszombati egyetemet Budára helyezték, s vele költözött természetesen a könyvtár is. A Vágon és a Dunán tutajokon, ládákba csomagolva úszott Buda felé az ország akkori legnagyobb és legjelentősebb könyvgyűjteménye: az *Egyetemi Könyvtár*.

A barokk kora volt ez, az ismét magára találó Európa magabiztos, diadalittas világa. A századot az építkezések és a nagyvonalú tervek jellemezték. Egerben *Eszterházy Károly* püspök – a Habsburg iskolapolitika ellensúlyaként – egyetemet kívánt létrehozni, s felépítette e célra a Líceum épületét, a magyarrá szelídült barokk e szép emlékét. S ha az egyetem nem is valósulhatott meg, az épületben az *Eszterházy Károly* által létrehozott impozáns könyvtár ma is híven tükrözi a kor szellemét.

A barokk könyvtár – aminek egyik legszebb magyarországi példája az egri – mindig lenyűgöző hatásra törekvő *teremkönyvtár*, mely már külső megjelenésével is kifejezi a szellem gazdagságát, diadalmas erejét. *Eszterházy Károly* egri könyvtára is – ha figyelmesen megnézzük – egy dinamikus, de jól elrendezett világ képét mutatja, hű tükörképét a magyar barokk szellemi világának.

7.5. A felvilágosodás kora: főúri könyvtárak a felvilágosodás szolgálatában

A 18. század második felében a felvilágosodás eszméi hódítják meg Európát. Egyre szélesebb körben terjed a könyv olvasás, a könyvkultúra, immár a közrendűek, elsősorban az értelmiségi foglalkozásúak körében is, egyre nagyobb az igény az új eszméket hordozó könyvgyűjtemények iránt. Ezt az igényt – nyilvános közkönyvtárak nem lévén – a tehetős és áldozatra kész főnemeseik által létrehozott könyvtárak elégítették ki. Ezek közül néhányban a közrendűek is hozzáférhettek a gazdag állományhoz, s művelődésüket, világnézeti tájékozódásukat, kutatásaikat e gyűjteményekre alapozhatták.

Kiemelkedő példája a felvilágosodás korabeli magyar főúri könyvtáraknak a *marosvásárhelyi Teleki Téka*. Alapítója *Teleki Sámuel* erdélyi kancellár volt (1739-1822), aki Bécsben élt, de a marosvásárhelyi házában rendezte be könyvtárát.

A felvilágosodás korának könyvtárai – a kor szellemének megfelelően – enciklopédikus teljességre törekedtek. A *Teleki Téka* állományának csoportosítása pl.: Természettudományok, matematika – Görög-latin klasszikusok – Magyar irodalom és történet. – A természettudományok kiemelt gyűjtése jelzi a kor racionális szellemét, a magyar vonatkozású művek a megerősödő nemzeti tudatot.

A könyvek elhelyezésére a főúri könyvtárakban is díszes terem szolgált, de ezeket – szemben a barokk kor patetikus, reprezentatív teremkönyvtáiraival – visszafogottabban, a racionális áttekinthetőségre törekvő klasszicista stílusban alakították ki.

Egyre szélesebb lett a könyvtárak olvasóközönsége is. Teleki Sámuel pl. Tékáját 1802-ben a nyilvánosság számára is megnyitotta.

A főúri könyvtárak néhány szép példáját ma is eredeti formájában tekinthetjük meg. *Marosvásárhelyen a Teleki Téka* klasszicista nagytermében abban a csoportosításban állnak a könyvek, ahogyan Teleki Sámuel annak idején elrendezte. – A *Keszthelyi* könyvtár a *Festetics* családhoz fűződik. *Festetics György* (1755-1819) többek közt a magyar irodalom támogatásával („Keszthelyi Helikon”) és a mezőgazdasági képzés megszervezésével („Georgikon”) szerzett maradandó érdemeket. Kastélyának klasszicista könyvtárterme műemlékkönyvtárként látogatható. – Fontos szerepet töltött be a kor kulturális életében a *Ráday család*. *Ráday Pál* (1677-1733) Rákóczi kancellárja volt, fia, *Ráday Gedeon* (1713-1792) egész életét a nemzeti művelődés szolgálatának szentelte, a *péceli Ráday-könyvtár* fontos kulturális intézmény volt. (Jelenleg Pécelen a könyvtárterem tekinthető csak meg, a könyvek Pestre kerültek.)

7.6. A nemzet öntudatra ébredése és a nemzeti könyvtár

A felvilágosodás kora Magyarországon a nemzet lassú önmagára találásának kora is volt. A nemzeti önismeret feltételezi a múlt ismeretét is: megnőtt az érdeklődés a nemzeti múlt ismeretének forrásai, a régi magyar könyvek iránt. Ezek azonban az előző századok viharai során az országban szerte-szét szórva lappangtak.

Széchenyi Ferenc érdeme a felismerés: olyan intézményre volt szükség, ahol ezeket a szétszórt és a nyilvánosság elől elzárt dokumentumokat összegyűjtik, feldolgozzák, nyomtatott katalógus útján a kutatók számára áttekinthetővé teszik és biztosítják a hozzáférést mindenkinek, elvben az egész nemzet számára. Ez az intézmény a könyvtár, jellegét tekintve: a *nemzeti könyvtár*. Ilyen megfontolások alapján kezdte meg *Széchenyi Ferenc* előbb a tudatos gyűjtést, majd adományozta gyűjteményét 1802-ben a magyar nemzetnek, létrehozva ezzel nemzeti könyvtárunkat.

A nemzeti múlt ismeretéhez annak tárgyi, muzeális emlékei is hozzátartoznak, ezért a nemzeti könyvtár sokáig a *Magyar Nemzeti Múzeum* keretében működött. Csak 1949-ben vált teljesen önálló intézménnyé *Országos Széchenyi Könyvtár* néven, és csak 1985-ben vált el egykori otthonától, a Nemzeti Múzeum épületétől, és költözött mai helyére, a Budavári Palotába.

A nemzeti könyvtár nem csak a régmúlt emlékeinek gyűjtőhelye. Már indulásától feladatának tekintette, hogy a mindenkori jelen teljes magyar nyomdatermékét megőrizze a jövő számára. 1904-től törvény kötelezi a nyomdákat, hogy termékeikből adjanak át példányt a nemzeti könyvtárnak megőrzésre, vagyis már ekkor bevezették a *kötelesspéldány* szolgáltatást. Elsősorban ennek köszönhető, hogy *Széchenyi Ferenc* gyűjteménye mára az ország legnagyobb és legtekintélyesebb könyvtárává vált.

A könyvtár imponáló helyen, a Budavári Palotában működik, az Oroszlános udvaron át juthatunk be megtekintésére. Legfőbb kincseit (pl. a Halotti beszédet tartalmazó kódexet, Mátyás corvináit, a Himnusz kéziratát *Kölcsy Ferenc* kezeirésével) természetesen mélyen elzárva őrzik, de változó tartalmú kiállításai jól érzékeltetik a könyvtár múltját, állományának páratlan gazdagságát.

7.7. „Előttünk egy nemzetnek sorsa áll”: Könyvtáralapítás a magyar reformkorban

A magyar reformkor nagyjai pontosan tudták, hogy a „haza és haladás” ügyét csak együttesen lehet eredményesen szolgálni, vagyis a nemzeti múlt feltárását egybe kell kötni a modern tudományos élet vérkeringésébe való bekapcsolódással. Még *Széchenyi Ferenc* a nemzeti könyvtárat hozta létre, fia, *Széchenyi István* a korszerű tudomány meghonosítása érdekében a *Magyar Tudós Társaság* – későbbi

nevéen a *Magyar Tudományos Akadémia* – létrehozását vívta ki. Közismert felajánlását egy év múlva egy kevésbé közismert, de nem kevésbé fontos gesztus követte: gr. *Teleki József* 30 ezer kötetes könyvtárát ajánlotta fel a Tudós Társaság részére.

A könyvtár ünnepélyes megnyitására 1844-ben került sor. A Társaság alapításához hasonlóan ez is nemzeti eseményé vált. Erre az alkalomra írta Vörösmarty Gondolatok a könyvtárban c. versét.

A könyvtár a mai Petőfi Sándor u. 3.sz. alatti emeletes épületben nyílt meg. Egyszerű, gyakorlatias berendezése különbözött az egykori főúri könyvtáraktól: egyszerű fapalcokon állt az időközben 50 ezer kötetre duzzadt állomány, s köztük asztalok a kutatóknak, olvasóknak.

A meginduló könyvtár állományát elsősorban a külföldi akadémiákkal és más tudományos intézetekkel folytatott *nemzetközi kiadványcsere* útján biztosította. Ez által sikerült anyagának tudományos színvonalát és frissességét mindenkor megőriznie.

A könyvtárnak nem csak a megnyitása volt emlékezetes, sorsa később is összefonódott a magyar történelem eseményeivel. 1849-ben, Buda ostromakor, mikor az osztrák tüzérség Pestet lőtte, a könyveket gyorsan levitték az 1. emeletre, szerencsére, mert a házat találat érte, a padlás leégett. Az önkényuralom éveiben a fenntartás a társadalom áldozatkészségére hárult, mikor viszont a Magyar Tudományos Akadémia új székházhoz jutott a pesti Duna-parton, a könyvtár is méltó elhelyezést kapott benne. Ma is az Akadémia épületkomplexumában működik, közel 2 milliós állományával egyik legnagyobb könyvtárunk.

7.8. A polgári társadalom igénye: a korszerű közművelődési könyvtár megteremtése

A 19. század második felében egyre szélesebb körűvé vált Magyarországon az írni-olvasni tudás (elsősorban a kötelező elemi iskolai képzés bevezetése nyomán.) A gondot az okozta, hogy széles rétegek megtanulták ugyan az olvasás technikáját, de ha fel is támadt bennük a könyvolvasás igénye, azt nem tudták kielégíteni, mivel a könyv a lakosság nagyobb részének megfizethetetlenül drága volt.

A művelődéspolitikai irányítóinak legjobbjai pontosan érezték: a polgári műveltség megteremtésének legfőbb feltétele, hogy az iskola elvégzése után is biztosítsák az önművelés lehetőségét. Mindezekelőtt biztosítsák az olvasnivalót, a könyvhöz jutást a könyvtárak révén.

Erre a feladatra a régi könyvtárak, melyek a tudósok, kutatók szűk rétegének kiszolgálására szerveződtek, nem voltak alkalmasok. A társadalmi igény nyomására számos kisebb új könyvtár jött létre ebben az időszakban, de ezek nem tudtak a feladatnak maradéktalanul megfelelni: a *kölcsönkönyvtárak* drágák voltak, az *egyesületi könyvtárakat* csak szűk réteg vehette igénybe, a *népkönyvtárak* szerény és rosszul összeállított állományukkal hamar elavultak, érdektelenné váltak. A megoldást egy új könyvtártípus hozta, mely először Angliában és Amerikában alakult ki: a *nyilvános könyvtár* (public library). Ezek egy-egy város közössége által szervezett és fenntartott, nagy, gazdag könyvállományú, korszerűen üzemeltetett és mindenki számára hozzáférhető intézmények voltak. Magyarországon sokáig télen csodálattal nézték ezeket a könyvtárakat, míg *Szabó Ervin* nem vállalkozott rá, hogy Budapesten maga is létrehozza ezt a modern intézményt.

Az 1910-es évek elején Szabó Ervin – a régi, városigazgatási szakkönyvtárként működő Fővárosi Könyvtárra alapozva – létrehozta a mindenki számára nyitott új központi könyvtárat és öt fiókkönyvtárat szervezett köréje, nem kis harcot folytatva a kezdeményezését értetlenül fogadókkal.

A Szabó Ervin által megteremtett új könyvtár teljesen megfelelt a nyugati államokban kialakult nyilvános (közművelődési) könyvtár alapelveinek. Ezek az elvek ma már természetesnek hatnak, de a maguk idejében forradalmian újak voltak:

– Az *állománynak* olyan gazdagnak kell lennie, hogy bő választékot kínálhasson a különböző igényű olvasók számára. A gazdagságot a nagy központi könyvtár tudja megvalósítani, a fiókkönyvtárak hálózata pedig közvetíteni.

A gyűjtemény célja a használat. Az avult műveket könyörtelenül ki kell selejtezni.

– Az állomány *feltárására* olyan rendszert kell alkalmazni, mely egyfelől jól szolgálja az olvasók tájékozódását, másfelől megfelel a nemzetközi rendszereknek. (Szabó Ervin vezette be Magyarországon elsőnek a tizedes osztályozást.)

– A könyvtár legfőbb törvénye: legyen *olvasóbarát*. Az olvasó minél egyszerűbben és kényelmesebben jusson hozzá a kívánt információhoz, irodalomhoz. A könyvtári üzem alapelve: minél nagyobb forgalmat produkálni minél jobb munkaszervezéssel, ezért minél kevesebb ráfordítással.

Szabó Ervin a gyakorlatban – külső okok miatt – csak kis részét tudta megvalósítani annak, amit ragyogó *könyvtárelméleti munkáiban* megtervezett. Közel állt a megvalósításhoz egy hatalmas *budapesti könyvtárpalota* terve, benne gyerekkönyvtárral, zenei könyvtárral, vakok könyvtárával, újságolvasó teremmel, (ez mind ismeretlen volt a korabeli magyar könyvtári életben), tudományos kutató részlegekkel, toronyraktárral. Száz évnél kellett eltelnie, míg Szabó Ervin tervei – melyeket az idő fényesen igazolt – megvalósulhattak. Ma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár őrzi központi könyvtárában egykori igazgatója tervdokumentációit, s igyekszik valóra váltani könyvtárosi elképzeléseit.

8. A könyvtár perspektívája

A számítógép által kínált lehetőségek elterjedése, a munkahelyek és az otthonok bekapcsolódása a számítógépes hálózatokba várhatóan át fogja rendezni az élet számos területét, s mélyen bele fog nyúlni a könyvtárak életébe is.

8.1. Az információhordozók változásának következményei

Ami az egyes *dokumentumtípusok könyvtári jelenlétét* illeti: lehetséges, hogy a hagyományos dokumentumok, mindenekelőtt a könyvek könyvtári szerepe idővel csökkenni fog (egyelőre azonban a világon évről-évre több könyv jelenik meg), s helyettük a digitális információhordozók szerepe fog növekedni. Az emberiség kultúrtörténete során – mint láttuk – nem ez az első forradalmi változás az információközvetítő eszközök körében, s azt is láttuk, hogy egyetlen új dokumentumtípus sem számolta fel teljesen az előzőket. Feltételezhetjük tehát, hogy a képernyőn olvasható információk mellett a ma élő többi dokumentumtípus is jelen lesz a jövő könyvtárában, csak szerényebb arányban. Ugyancsak változás várható a könyvtári dokumentumokhoz és információkhoz való *hozzájutás módjában* is. A könyvek és folyóiratok *szövegéhez* ma még elsősorban a kölcsönzés és az olvasótermi helyben olvasás útján jut hozzá a használó (bár a fénymásolás is rohamosan terjed). A jövőben egyre nagyobb szerepet kap a *digitalizált szövegekhez* a hálózaton keresztül történő hozzájutás, a hagyományos dokumentum igénybevétele nélkül. Összegezve: a jövő könyvtárában a hagyományosok mellett egyre meghatározóbbá válnak az új információhordozók, másrészt a használó új lehetőségeket kap az információhoz, a szöveghez jutás módjában is. Mindez új eszközök megjelenését jelenti, de nem módosítja a könyvtárak *alapfunkcióit*.

8.2. A könyvtár gyűjtő és feltáró tevékenysége

Ami a könyvtár *gyűjtő és feltáró* tevékenységét illeti: a kibontakozó információs társadalmat az információk és az azt hordozó dokumentumok minden korábbinál gyorsabban növekvő tömege jellemzi, ezért a korábbinál nagyobb igény lesz ezek összegyűjtésére, rendezésére, áttekinthetővé tételére is. Változatlanul szükség lesz tehát a különféle dokumentumok könyvtári számbavételére, leírására, s elhelyezésükre egy olyan rendszerben, mely a megtalálást, a visszakeresést lehetővé teszi.

8.3. Segítségnyújtás az információhasználatban

A könyvtárak alapfunkciói közé tartozik az összegyűjtött és rendezett információk-dokumentumok *eljuttatása a használókhoz*. Mivel a használók egyre nagyobb mértékben jutnak majd hozzá önállóan és közvetlenül (pl. a számítógépes hálózaton keresztül) információkhoz és a számukra szükséges szövegekhez, első látszatra úgy tűnhet, hogy a könyvtár szolgáltatói, közvetítői szerepe, vagyis az *olvasószolgálat* csökkenni fog.

Tanulságos a történeti visszapillantás. A *zártpolcos rendszer* megszűnésekor (addig az olvasó minden könyvet a könyvtáron keresztül kapott meg), a *szabadpolcos rendszer* bevezetésekor (mely a használók számára lehetővé tette, hogy közvetlenül is hozzájussanak a könyvtári dokumentumokhoz), sokan úgy vélték, hogy csökken a könyvtáros olvasószolgálati szerepe. Ennek ellenkezője történt: a nagy szabadpolcos állományok tömegében való eligazodáshoz az olvasók ma több segítséget igényelnek, mint korábban.

A könyvtárak története azt bizonyítja, hogy amilyen mértékben növekszik a dokumentumok és az információk tömege, olyan mértékben növekszik a köztük való eligazodásban segítséget kérők száma is. Az alakuló információs társadalomban minden korábbinál gyorsabb ütemben jelennek meg az újabb és újabb dokumentumtípusok és változik az ezekhez való hozzájutást biztosító technika. A társadalom többsége csak segítséggel tudja ezeket igénybe venni, ill. meg kell tanulnia használatuk módját. Márpedig a könyvtár, mint láttuk, nem egyszerűen információ- és dokumentum közvetítő csatorna, hanem olyan intézmény, mely a társadalom számára segítségnyújtással teszi lehetővé e csatornák igénybe vételét, s mely az információhasználat megtanulásának iskolája. A könyvtárnak ez a *nyilvános szolgálati szerepe* lényegében nem csökkenni, hanem növekedni fog az információs társadalomban.

Az olvasó kezében levő kézikönyv azokat az ismereteket tartalmazza, melyeket a könyvtár ma és a belátható jövőben megkövetel kezelőitől. Ezek azok az alapismeretek, melyek a jövőben is meghatározó alapok maradnak, melyeket a könyvtár perspektivikus fejlődése nem megszüntetni, hanem gazdagítani, bővíteni fog.

Irodalomjegyzék

(A könyvtár átfogó ismeretébe bevezető művek)

Lelőhelyek

Minden nagyobb könyvtárban a *kézikönyvtárban* (vagy a *segédkönyvtárban*) összegyűjtve megtalálhatók a könyvtárra vonatkozó könyvek. A legnagyobb ilyen gyűjtemény az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet részeként működő *Könyvtártudományi Szakkönyvtár*.

Összefoglaló művek

A jelen kötet egy olyan sorozat része, mely a könyvtári munkára vonatkozó ismereteket a könyvtárkezelők részére foglalja össze.

A könyvtárat a *használók* szemszögéből bemutató olvasmányos összefoglalások:

Homor Tivadar–Mészáros Antal: Az információ és az ember : Segédkönyv az ismeretszerzés elsajátításához 12-18 éves tanulók részére. – Bp. : Gondolat, 1994. – 222 p.

Katsányi Sándor–Könyves Tóth Lilla: Információ – Könyv – Könyvtár 2. : Információkereső gyakorlatok 12-18 éveseknek. – Bp. : Typotex, 1998. – 154 p.

Magas színvonalú, elméleti jellegű összefoglalót ad az *Osiris* Kiadó jelenleg kiadás alatt levő, négykötetesre tervezett, *Horváth Tibor és Papp István* által szerkesztett sorozata, a *Könyvtárosok kézikönyve*. Első kötete *Alapvetés* alcímmel 1999-ben, második kötete pedig 2001-ben *Feltárás és visszakeresés* címmel jelent meg.

A *könyves kultúra* kézikönyve, sok gyakorlati ismerettel:

Gyurgyák János: Szerkesztők és szerzők kézikönyve. – Bp. : Osiris, 1996. – 540 p.

Az információ, az olvasás, a könyvtár társadalmi szerepe

Az információ kérdéseiről igényes, de olvasmányos összefoglalások:

Fülöp Géza: Ember és információ. – 2. átdolg. kiad. – Bp. : Múzsák, 1984.

Újabb műve: *Az információ. 2. bőv. kiad. – Bp. : ELTE, 1996. – 178 p.*

Balázs Sándor: Az információk használata, hasznosítása és haszna. Bp. : OMIKK, 1993. – 133 p.

A magyar társadalom olvasási kultúrájáról szociológiai megközelítésű összefoglalás:

Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség : A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. – Bp.: OszK, 2000. – 228 p.

A felsőfokú tanulmányokat kezdők részére nyújt összefoglalást a témáról:

Tóth Gyula: Könyvtár és társadalom : Bevezetés a könyvtári ismeretekbe. – 5. kiad. – Bp. : Tankönyvkiadó, 1992. – 137 p.

Lexikonok

A régebbi szaklexikonok hátránya, hogy a számítógépes technológia kifejezéseit nem tartalmazzák. Ilyen mű:

Vértessy Miklós: Könyvtárosok kislexikona. – Bp. : Múzsák, 1987. – 249 p.

Friss fogalomgyűjteményt és szómagyarázatot találunk egy más jellegű műben, annak részeként:
Haralyi Ervinné–Kovácsné Garamszegi Marianna–Tóth Viktória: Fogalomgyűjtemény a könyvtárhasználat tanításához, tanulásához. In: Bevezetés a könyvtárhasználat tanításába. Módszertani segédanyag óraleírásokkal. Bp. : Főv. Pedagógiai Intézet, 2001. – 215-292. p.

Adattárak

A könyvtári munkával való ismerkedéshez igen sok hasznos, konkrét információt nyújt:
Könyvtárosok zsebkönyve 1995. : Közhasznu adattár / Szerk. Kovács Emőke. Bp. : OSzK-KMK, 1995. – 440 p.

Évszázados hagyomány nyomán időről időre megjelenik a *Könyvtári Minerva*, a könyvtárak szolgáltatási kalauza, a magyarországi könyvtárak részletes felsorolása. (Legutóbbi kiadása: 1997.)

Könyv- és könyvtártörténet

Tevan Andor: A könyv évezredes útja. 3. kiad. Bp. Gondolat, 1984. 315 p.

Csapodi Csaba–Tóth András–Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat, 1987. 541 p.

A leghíresebb régi magyar könyvtárak színes bemutatása:

Keresztúry Dezső: Híres magyar könyvtárak. Bp. RTV Minerva, 1982. 138 p.

Illés György: Mesélő könyvtárak. Bp. Móra, 1984. 206 p.

Bibliotheca hungarica : Elektronikus dokumentum : A magyar könyvtárak egy évezred tükrében. – Bp. : Neumann Kht, 1999. – Multimédia CD-ROM.

Folyóiratok

A gyorsan változó könyvtári ismeretekkel csak a folyóiratok figyelemmel kísérésével lehet lépést tartani. A legfontosabb *általános* könyvtári, könyvtárpolitikai folyóiratok:

Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. Havonta jelenik meg, több könyvtári intézmény közös lapjaként. Rovatjai: Könyvtárpolitika, Műhelykérdések, Fórum, Perszonália, História stb.

A *Könyvtári Levelező/lap* az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványaként indult, majd az Informatikai és Könyvtári Szövetség vette át. A 3K-hoz hasonló jelleggel jelenik meg, frissességével tűnik ki.

A könyvtári ismeretek magas színvonalú, tekintélyes lapja a *Könyvtári Figyelő*. A hazai könyvtárüggyel foglalkozó tanulmányok mellett fontos a külföldi kitekintése.

A *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* című országos szakfolyóirat főként a tudományos és szakkönyvtárakban dolgozók érdeklődésére számíthat. Szemlézi a friss külföldi szakirodalmat is.

A *Magyar Könyvszemle* főleg könyv- és könyvtártörténeti cikkeket közöl.

Az általános könyvtári folyóiratokon kívül számos, sajátos jellegű, szűkebb körre koncentráló könyvtári periodikum is megjelenik, például a megyei könyvtárak gondozásában.

Tartalom

Bevezető	3
1. Az információs társadalom és a könyvtár	5
2. Az információ, hordozói, áramlásának életjelenségei	6
2.1. Információ és információhordozó	6
2.2. A dokumentumok formai sokfélesége	6
2.3. Az információáramlás életjelenségei	7
2.4. Az információk tartományai	8
3. Információközvetítő intézmények	10
4. A könyvtári üzem (A könyvtári munka fő területei)	12
4.1. A gyűjtemény építése	12
4.2. Az állomány feltárása	12
4.3. Az olvasószolgálat	13
5. A könyvtárak feladatmegosztása	14
5.1. A könyvtárak típusai alapvető feladatuk alapján	14
5.2. A területi ellátás és a központi szolgáltatások	14
5.3. A megőrző feladatot vállaló könyvtárak	15
6. A könyvtár mint a társadalmi kommunikáció aktív intézménye	16
6.1. A könyvtár mint olvasóbarát intézmény	16
6.2. A könyvtár felelőssége a gyerekekkel és fiatalokkal szemben	16
6.3. A könyvtár és a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek	17
7. A könyvtári funkciók változásai az idők során (Pillanatképek a könyvtárak magyarországi történetéből)	18
7.1. A könyvtárak a keresztény kultúra átvételének korában	18
7.2. A humanista kultúrát közvetítő könyvtár: a Bibliotheca Corviniana	19
7.3. Mohács után – A magyar kultúra megőrzői: a kollégiumi könyvtárak	19
7.4. A barokk kor könyvtárjai	20
7.5. A felvilágosodás kora: főúri könyvtárak a felvilágosodás szolgálatában	20
7.6. A nemzet öntudatra ébredése és a nemzeti könyvtár	21
7.7. „Előttünk egy nemzetnek sorsa áll”: Könyvtáralapítás a magyar reformkorban	22
7.8. A polgári társadalom igénye: a korszerű közművelődési könyvtár megteremtése	23
8. A könyvtár perspektívája	24
8.1. Az információhordozók változásának következményei	24
8.2. A könyvtár gyűjtő és feltáró tevékenysége	24
8.3. Segítségnyújtás az információhasználatban	24
Irodalomjegyzék	26
Lelőhelyek	26
Összefoglaló művek	26
Az információ, az olvasás, a könyvtár társadalmi szerepe	26
Lexikonok	26
Adattárak	27
Könyv- és könyvtártörténet	27
Folyóiratok	27

